

УДК 7.01.111.852:140.8:371.124:7

ХУДОЖНІ СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНІ У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

С. О. Соломаха

ORCID 0000-0002-8737-9740

У запропонованій статті виявляється специфіка організації курсів підвищення кваліфікації викладачів мистецьких дисциплін у системі післядипломної педагогічної освіти й визначається цілісний комплекс дидактично обґрунтованих форм, методів і прийомів розвитку художньо-естетичного світогляду слухачів, а саме: проблемного, активного, інтерактивного, ситуативного та спеціального навчання. У центрі уваги автора – педагогічний потенціал впливу мистецтва на особистість, як потужного ідеологічного інструменту формування культурної ідентичності в цілому і духовної культури викладачів мистецьких дисциплін, зокрема. Через вплив на почуття мистецтво виконує пізнавальні, естетичні, гедоністичні функції, які дозволяють реалізувати комплексний підхід до розвитку художнього бачення в якості необхідного компонента професійної підготовки вчителів і їх духовного зростання.

Організаційна структура педагогічної технології розвитку художньо-естетичного світогляду включає в себе три послідовні стадії процесу підвищення кваліфікації педагогічних працівників: підготовчий період; базові курси і період після курсів. Базисом (основною) організаційно-методичної системи є структурні компоненти, такі як: форми, педагогічні технології та методи реалізації дидактичних завдань (традиційні і нетрадиційні, інтерактивні, проблемні, мистецько-педагогічні). Формування художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін вимагає введення у навчальний процес інноваційних мистецьких і педагогічних технологій, таких як: художньо-педагогічної майстерні «Аксіологія мистецтва», в рамках якої педагогічна інтерпретація твору мистецтва здійснюється для того, щоб виявити його справжній смисл. Мистецтво створює уявну реальність, яка перетворюється в особистісний художньо-естетичний світ людини,

це допомагає їй визначити нові способи розвивати свою власну духовну культуру.

Таким чином, основна принципова позиція художньої освіти є формування єдності духовної культури особистості, перехід від художньої інформації до утворення через мистецтво естетичного ставлення людини до світу.

Ключові слова: викладачі мистецьких дисциплін; методи проблемного, активного, інтерактивного, спеціального навчання; мистецтво; педагогічна технологія; мистецько-педагогічна майстерня; система післядипломної освіти, підвищення кваліфікації.

Постановка проблеми. З метою апробації методичної системи і технології розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін нами було здійснено формувальний етап дослідно-експериментального дослідження в процесі підвищення кваліфікації на базі Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради «Академія неперервної освіти» (м. Біла Церква), у перебігу курсового та міжкурсового періодів навчання фахівців. Враховуючи диференційований підхід до розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін ми запропонували впровадити у процес міжкурсової підготовки слухачів практикум **«Мистецько-педагогічна майстерня: аксіологія мистецтва»** (32 години) – технологію проблемного навчання за допомогою якої кожен із слухачів відкривав світ мистецтва через власні переживання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що питання розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін у системі післядипломної освіти є досить актуальним. Методологічну базу досліджуваної проблеми становлять праці з проблем: технологічного забезпечення освітнього процесу (Г. Беспалько, О. Пехота, Г. Селевко, С. Сисоєва та ін.); методології духовного розвитку та мистецько-педагогічної діяльності педагогів (Л. Масол, О. Комаровська, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Шевнюк, Г. Шевченко, О. Щолокова тощо). У роботах В. Воронцової, С. Крисюка, А. Кузьмінського, В. Маслова, Н. Протасової, Е. Нікітіна сформульовані основні науково-теоретичні і практичні передумови реформування системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Проблеми андрагогіки розглядають С. Змейов, Н. Клокар, І. Колеснікова, Н. Кузьміна, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, О. Пехота, В. Пуцов, Л. Сігаєва, А. Старєва та інші. Питання післядипломної освіти вчителів мистецьких дисциплін розглядалися окремими вітчизняними дослідниками в аспектах підготовки вчителів

музики (С. Ковальова, О. Лобач, Л. Масол, Н. Мурована, М. Найдено), образотворчого мистецтва (О. Башкардін, В. Ружицький, Т. Саєнко, Г. Сотська), інтегрованих курсів, зокрема художньої культури (Л. Кондратова, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Пономарьова, О. Просіна).

Мета статті полягає у розкритті комплексу дидактично обґрунтованих форм, методів і прийомів розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін у процесі підвищення кваліфікації, а саме: проблемного, активного, інтерактивного, ситуативного та спеціального навчання, зокрема художньо-педагогічної майстерні, які заохочували б кожного професіонала до постійного пошуку шляхів духовного зростання й забезпечили безперервне професійне удосконалення, професійно-особистісне самоутвердження викладачів.

Викладення основного матеріалу. У процесі діяльності практикуму «Мистецько-педагогічна майстерня: аксіологія мистецтва» відбувалось формування власного естетичного бачення художньої картини світу викладачів мистецьких дисциплін, а також створення умов щодо реалізації особистісного художнього світовідчуття у процесі сприйняття, оцінки і інтерпретації мистецьких творів. Зміст практикуму відповідав реалізації *інтерпретаційно-творчого компоненту андрагогічної моделі розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін*. Практикум завершував собою процес опанування технологією розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін в системі післядипломної освіти і був інтегруючим щодо теоретичних знань і практичних умінь та навичок, здобутих слухачами в ході формувального експерименту.

Серед завдань практикуму необхідно виокремити наступні:

- формування художньо-естетичного досвіду сприйняття високохудожніх творів мистецтва і прагнення до постійного його збагачення;
- розвиток художнього мислення, художнього смаку, здатності художньо-естетичного оцінювання творів різного рівня художньої цінності;
- опанування новітніми методами входження у контекст художнього твору: герменевтичним, аксіологічним, феноменологічним, феноменолого-діалектичним, орієнтованих на мистецьку рефлексію у процесі діалогу реципієнта з мистецтвом;
- виявлення специфіки художнього світовідчуття творів мистецтва і їхніх авторів за принципами оформлення знання та особистісної актуальності в естетичному переживанні;
- активізація здібностей викладачів щодо творчої художньо-педагогічної інтерпретації творів мистецтва;

– розкриття значення інтерпретаційних умінь у розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін.

Педагогічна майстерність викладачів мистецьких дисциплін спрямована на розвиток здатності учнів та студентів до сприймання і розуміння культурних явищ, за виразом О. Рудницької – «через кваліфіковане спілкування з мистецтвом до розвитку духовно повноцінної особистості» (Рудницька, 2002, с. 47). Підґрунтям для опанування змістом практикуму стала стратегія особистісно орієнтованого навчання, яка інтегрує процеси навчання, виховання і розвитку особистості. Феномен художньо-естетичного пізнання є складним багаторівневим явищем, що поєднує аксіологічну, образно-пізнавальну й емоційно-естетичну складову, а також є процесом художньої творчості, головною ознакою якої є пріоритет художнього мислення у мистецькій діяльності.

Цей особливий світ людської діяльності наповнений смислами, який виявляється у специфіці художньої мови, текстів, символів, знакових систем, що потребують тлумачення й інтерпретації. Раритетною рисою художнього пізнання є його універсальна природа, яка об'єднує інтелект і інтуїцію у процесі художнього сприйняття й динамічно виражається у різноманітності мистецьких форм, пластиці рухів, палітрі барв, сценічній довершеності образів, вишуканості мови, гармонії музичних звуків. Саме тому педагогічна організація процесу художнього пізнання у мистецькій діяльності потребувала єдності методології і принципів розуміння й інтерпретації мистецтва.

У майстерні створювався розвивальний простір, що дозволяв учасникам у процесі спільного діалогу (полілогу) осмислювати важливі професійні цінності. Відбувалась колективна інтеграція знань і умінь, здобувався досвід художньо-естетичного сприйняття творів мистецтва. Майстерня як технологія реалізувалась за правилами інтенсивної інтерактивної взаємодії учасників за рахунок імпровізації, інтерпретації, поєднання вже знайомих форм і методів із освоєнням нових прийомів і технік. Керівник всіляко підтримував учасників, створював умови щодо творчої пошукової діяльності, заохочував їх до максимально активної позиції, дискусійної взаємодії, імпровізації, вільного вибору способів, форм, засобів діяльності, парадоксальності відповідей і завдань.

Мистецько-педагогічна майстерня – це одна з інтенсивних технологій навчання учнів та дорослих, що створює умови для саморозвитку особистості, коли кожний учасник здобуває нові знання і набуває художній досвід через самостійне або колективне вирішення художніх завдань у творчій діяльності. Процес навчання у майстерні заснований на поєднанні безсвідомого й свідомого у сприйнятті художнього твору, що сприяє

безпосередньому та невимушеному входженню смислового світу твору у внутрішній світ особистості. У цьому процесі важливу роль відіграє сприйняття. Художні твори мають образно-емоційний характер, тому їх сприйняття залежить не тільки від інтелекту, але й від емоційної сфери та досвіду особистості, її почуттів та установок. У результаті інтуїтивного пошуку у свідомості учасників формуються разом з новими знаннями і вміннями ще й рефлексія творчого процесу – осмислення і усвідомлення як власних думок, почуттів, вчинків так і інших учасників. Рефлексія як універсальний психологічний механізм розвитку свідомості людини, відбувається індивідуально, несинхронно й супроводжує всі види мистецько-педагогічної діяльності, чергуючи спонтанні дії і подальше їх усвідомлення. Це зближує даний процес із процесом наукового чи художнього відкриття, інсайту, осяяння – станом за яким відкривається нове бачення предмета, явища або художнього образу.

Розвиток художньо-естетичного світогляду у процесі творчої діяльності у мистецько-педагогічній майстерні ґрунтувався на засадах діалогічності (полілогічності) побудови педагогічного процесу, що дозволяло залучити усіх учасників до пошуку смислу художніх творів на засадах співтворчості, співробітництва. На відміну від диспуту, суперечки, саме діалог (полілог) учасників майстерні був необхідною умовою особистісного засвоєння мистецьких знань, формування умінь, світоглядних уявлень. Діалог створював сприятливу атмосферу осягнення будь-якого явища з різних позицій, які потім поєднувались у загальну художньо-естетичну картину світу. Під час сприйняття художніх творів у діалогічному спілкуванні слухачі ставали співчасниками процесу становлення художнього образу, інтерпретуючи, декодуючи художню інформацію, що дозволяло їм глибше зрозуміти природу мистецтва, його генезис, специфіку, онтологічне, гносеологічне, аксіологічне підґрунтя, художньо-естетичні цінності, особливої образності, емоційної виразності у їхній єдності і цілісності.

Психологічні явища художнього сприйняття торкаються найінтимніших, глибинних структур особистості, які характеризують її внутрішній світ, потреби, цінності, ідеали, світопереживання. Тому, важливим умовою діяльності майстерні була також ціннісно-смилова рівність усіх учасників майстерні включно з керівником (викладачем), що стимулював *внутрішню активність сприймаючого щодо створення власного ціннісно-смилового світу. Це найбільш важка й найбільш необхідна робота викладача мистецтва, оскільки тут він стикався зі складними психічними явищами розуміння особистості як суб'єкта взаємодії з мистецьким твором.*

Технологія мистецько-педагогічної майстерні надала можливості для максимального включення й активації позиції учасників, взаємодії викладача і учнів (студентів). Відсутність критичних зауважень щодо будь-якого учасника, конструктивна організаційна, інформаційно-комунікативна та дослідницька діяльність викладача-модератора створювали умови комфортності, розкутості, внутрішньої свободи, реалізуючи принципи «педагогіки успіху».

До кожного заняття добирались матеріали для практичних і самостійних занять (приклади інтерпретацій художніх творів; фрагменти мистецтвознавчих праць; уривки з літературних творів, вірші, письмові свідчення видатних творців мистецтва про їхні саморефлексії, гіпотези щодо природи художньої творчості, у тому числі, такі, що виражені у художній формі). При використанні такого дидактичного матеріалу викладачі мали можливість розвитку навиків самостійного художньо-педагогічного аналізу та інтерпретації мистецтва з метою розвитку власного художньо-естетичного світогляду.

Зміст навчання у мистецько-педагогічній майстерні передбачав неперервну зміну інтерактивних форм (лекції, практичні заняття), методів, виконання слухачами системи творчо-евристичних та художньо-інтерпретаційних завдань, розробку мистецько-педагогічних проєктів, створення власних художньо-естетичних інтерпретацій творів мистецтва, презентацій, дидактичний аналіз (самоаналіз) занять художньої культури, музичного та образотворчого мистецтва, театральних вистав, відео фільмів; участі у заходах міжкурсового періоду, проведення науково-практичних конференцій. Використання інформаційно-комунікативних технологій та Інтернет ресурсів надавало можливість створити мультимедійну презентацію розробки інтерпретації з фрагментами звучання музики, показом репродукцій картин, уривків літературних творів, віршів тощо.

Зокрема, в ході практикуму слухачі знайомились з новітніми методами входження у контекст художнього твору: герменевтичним, аксіологічним, феноменологічним, феноменолого-діалектичним. Наприклад, на практичному занятті-дискусії було здійснено герменевтичний аналіз музичних творів за методикою М. Бонфельда (2003), який здійснювався на основі стильового підходу, пов'язаного із зверненням до художнього стилю у педагогічному процесі як засобу діалогічного осмислення слухачами цінностей і смислів різних епох. Виконання завдання дало змогу встановити диференціацію «полосів» світоглядного смислу – «автор» і «світ», завдяки взаємодії яких встановлюється характерна для кожного з родів мистецтва картина світобудови. Порівнювалась взаємодія трьох основних категорій мистецтвознавства:

традиція, жанр, художня дійсність. На прикладі музичних творів різних авторів (прелюдії С-dur (ХТК, I, 1) Й. Баха (у виконанні Е. Вірсаладзе); вокальної мініатюри Ш. Гуно «Ave, Maria» (у виконанні С. Бартолі); «Лебідь» К. Сен-Санса з «Карнавалу тварин» (фрагмент фільму-балету, роль «Лебедя» виконує М. Плісецька), уточнювались межі й особливий характер кожного з них.

В ході заняття слухачі з'ясували, що на основі прелюдії С-dur (ХТК, I, 1) з «Добре темперованого клавіру», написаної Й.С. Бахом у 1722 році – Ш. Гуно через 150 років (1852 р.) створив п'єсу-імпровізацію для скрипки і віолончелі «Міркування над прелюдією Й. Баха», пізніше на її основі Ш. Гуно написав вокальну мініатюру «Ave, Maria», у якій бахівська прелюдія виконує функцію супроводу. У даному випадку з точки зору вищезгаданих категорій музика Й. Баха є перетвореною у новому творі. Стиль прелюдії Й. Баха – бароко. «Ave, Maria» Ш. Гуно традицією пов'язана з європейською lied (пісня), за жанром – це французький романс, близький до аріозо. По відношенню до прелюдії Й. Баха відбулось жанрове переінтонування. Пізніше подібне переінтонування відбулось у «Лебеді» К. Сен-Санса (з «Карнавалу тварин»), де відчувається бахівське прелюдування. З вокальною мініатюрою Ш. Гуно теж відбулась трансформація. Разом з тим, глибоко ліричне світовідчуття прелюдії Й. Баха зберігається у вокальній мініатюрі Ш. Гуно, а у «Лебеді» К. Сен-Санса збагачується драматичним світовідчуттям. Існує також безліч обробок вокальної мініатюри Ш. Гуно, у яких зникло бахівське прелюдування, залишилась лише гармонічна фактура, проте цим творам також притаманне ліричне світовідчуття. Таким чином, слухачі усвідомили, що жанрове переінтонування змінює жанри, стилі і смисли творів, але залишає загальне художнє світовідчуття попередніх творів, доповнюючи і збагачуючи, а іноді й примітивізуючи його малохудожньою трактовкою або виконанням.

Слухачі усвідомлювали, що основний принцип герменевтичного підходу входження у світ мистецтва є не просто тлумачення, інтерпретація змісту мистецького твору, художнього напрямку, стилю або події, а адекватне розуміння їх сутності і смислу, на основі цілісного художньо-естетичного досвіду, збагаченого власним світосприйняттям і емоційного переживання смислів іншого буття як культурної альтернативи, глибоке усвідомлення важливості адекватної художньо-естетичної оцінки мистецьких явищ.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Діалогічний спосіб спілкування з мистецтвом лежить в основі художнього пізнання й виступає однією з передумов розвитку художньо-естетичного

світогляду особистості. Створюючи умови щодо організації ефективного процесу сприйняття на рівні діалогу (полілогу) – «слухач – твор мистецтва», «слухач – твор мистецтва – викладач», побудований за законами естетичної реакції, коли спрацьовує механізм катарсису необхідно було застосувати специфічні методи і технології художньо-педагогічного впливу, зокрема: технологію мистецько-педагогічної майстерні, методи емоційної і художньої драматургії; методи інтерпретаційно-педагогічного опрацювання художнього твору тощо.

З метою подальшого удосконалення роботи з питання важливо обґрунтувати впровадження педагогічної технології розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін у навчальний процес підвищення їхньої кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти.

1. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька. Київ : ТОВ Інтерпроф, 2002.
2. Бонфельд М. Ш. Анализ музыкальных произведений : Структуры тональной музыки. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, Ч. 1. 2003.

References

1. Rudnytska, O. P. (2002). *Pedahohika: zahalna ta mystetska [Pedagogy: general and artistic]*. Kyiv: TOV Interprof (ukr).
2. Bonfel'd, M. Sh. (2003). *Analiz muzykal'nykh prizvedeniy : Struktury tonal'noy muziki [Analysis of musical works: Structures of tonal music.]*. Moscow: Gumanit. izd. tsentr VLADOS, Ch. 1. (rus).

СТРАТЕГИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МАСТЕРСКОЙ В ПРОЦЕССЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ДИСЦИПЛИН

С. А. Соломаха

В предлагаемой статье выявлена специфика организации учебно-воспитательного процесса на курсах повышения квалификации преподавателей дисциплин художественного цикла в системе последипломного педагогического образования, описывается комплекс дидактически обоснованных форм, технологий, методов и приемов развития художественно-эстетического мировоззрения слушателей: проблемного, активного, интерактивного, ситуативного и специального обучения. Важную роль в реализации содержания, предложенной организационно-методической системы, играют специальные методы, связанные со спецификой художественной деятельности, способствующие повышению

компетентности преподавателей в вопросах теории и практики художественного образования, а также обогащению духовной культуры личности. Влияя на чувства, искусство выполняет познавательные, эстетические, гедонистические функции, которые позволяют реализовать комплексный подход к развитию художественного видения как необходимого компонента профессиональной подготовки преподавателей и их духовного роста.

Организационная структура педагогической технологии развития художественно-эстетического мировоззрения включает три последовательные стадии процесса повышения квалификации педагогических работников: подготовительный период, базовые курсы и межкурсовой период. Основой организационно-методической системы является структура и компоненты, такие как: педагогические технологии, формы и методы реализации дидактических заданий (традиционные, нетрадиционные, интерактивные, проблемные, художественно-педагогические). Формирование художественно-эстетического мировоззрения преподавателей дисциплин художественного цикла требует внедрения инновационных педагогических и художественных технологий, например, художественно-педагогической мастерской «Аксиология искусства», в рамках которой в процессе педагогической интерпретации художественного произведения слушатели выявляют глубинный его смысл. Искусство создает условную реальность, превращая художественный смысл в поле художественно-эстетических смыслов личности, что помогает ей определить новые способы развития собственной духовной культуры.

Таким образом, главная принципиальная позиция художественного образования – это формирование единства духовной культуры личности в процессе перехода от художественной информации к становлению через осмысление искусства эстетического отношения к миру.

Ключевые слова: искусство; методы проблемного, активного, интерактивного, специального обучения; педагогическая технология; художественно-педагогическая мастерская; преподаватели дисциплин художественного цикла; система последипломного образования, повышение квалификации.

STRATEGIES FOR THE ACTIVITY OF THE ART AND PEDAGOGICAL WORKSHOP IN THE PROCESS OF QUALIFICATION INCREASE OF TEACHERS OF ARTISTIC DISCIPLINES

S. O. Solomakha

The author of the article identifies the specifics of the organization of the educational process on advanced training courses of the teachers of the disciplines of the artistic cycle in the system of postgraduate pedagogical education, describes the set of didactically substantiated forms, technologies, methods and techniques for the development of the artistic and aesthetic worldview of listeners: problematic, active, interactive, situational and special education. An important role in the implementation of the content proposed by the organizational and methodological system is played by

special methods associated with the specificity of artistic activity, contributing to the increase of the competence of teachers in the theory and practice of art education, and enriching the spiritual culture of the personality. Influencing feelings, art performs cognitive, aesthetic, and hedonistic functions that make it possible to implement a comprehensive approach to the development of artistic vision as a necessary component of the professional training of teachers and their spiritual growth.

The organizational structure of the pedagogical technology for the development of the artistic and aesthetic worldview includes three consecutive stages in the process of improving the qualifications of pedagogical workers: the preparatory period, the basic courses and the intercourse period. The basis of the organizational and methodological system is the structure and components, such as: pedagogical technologies, forms and methods of implementing didactic tasks (traditional, non-traditional, interactive, problematic, artistic and pedagogical). The formation of the artistic and aesthetic worldview of the teachers of the disciplines of the artistic cycle requires the introduction of innovative pedagogical and artistic technologies, for example, the art and pedagogical workshop "Axiology of Art" within which, in the process of the pedagogical interpretation of a work of art, listeners reveal its profound meaning. During communication with art, which creates a conditional reality, transforming the artistic meaning into a field of artistic and aesthetic meanings of personality, helping it to identify new ways of developing spiritual culture.

Thus, the main principled position of art education is the formation of the unity of a person's spiritual culture in the process of transition from artistic information to personality formation through understanding the art of the aesthetic attitude to the world.

Key words: Art, methods of problem, active, interactive and special education; pedagogical technology, art and pedagogical workshop, teachers of the disciplines of the artistic cycle, postgraduate education system, qualification increase.

Соломаха Світлана Олександрівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної освіти імені академіка І. А. Зязюна Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (м. Київ, Україна). E-mail: solomaha_sv@ukr.net

Solomakha Svitlana Olexandrivna – PhD in pedagogical sciences, Senior Fellow of the Department of the Academician I. A. Zyazyun Department of Theory and Practice of Pedagogical Education of the Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAPS Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: solomaha_sv@ukr.net